

DİNİN ANLAMI

DİNİ EYLEMLERİN FENOMENOLOJİK OKUNUŞU

W. Brede KRISTENSEN

eski
reni
YAYINLARI

EskiYeni Yayınları: 38

DİNİN ANLAMI

Dinî Eylemlerin Fenomenolojik Okunuşu

William Brede KRISTENSEN

Çeviren: Fuat AYDIN

© FCR Yayın Reklam Bilgisayar San. ve Tic. Ltd. Şti.
(Sertifika no:13178)

Kapak ve Mişanpaj
FCR

Baskı ve Cilt
AYDAN BASIM ve YAYIM LTD. ŞTİ.
Örnek Sanayi Sitesi Alinteri Bulvarı
364. Sokak No: 4 Ostim/ANKARA
Tel: 0312.354 46 27-28

1. Baskı: Kasım 2017

ISBN: 978-605-5978-42-6

FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SANAYİ ve TİC. LTD. ŞTİ.
Hacı Bayram Mah. Boyacılar Sk. No:14/1 Ulus-Altındağ/ANKARA
Tel: (0 312) 310 08 60 - Fax: (0 312) 311 47 89
web: www.eskiyeni.org • e-mail: fcr@fcr.com.tr

W. Brede KRISTENSEN

DİNİN ANLAMI

DİNÎ EYLEMLERİN FENOMENOLOJİK OKUNUŞU

Felemenkçe'den İngilizce'ye çeviren
John CARMAN

Türkçe çeviri
Fuat AYDIN

Ankara-2017

William Brede KRISTENSEN;

1867'de Norveç, Christiansand'da doğdu. Babası papaz annesi ise, meşhur bir oyun yazarı olan Björson'un kız kardeşiydi. 1884'de Oslo'da yüksek öğretimine, teolojiyle başladı, ancak daha sonra klasik diller okudu. Akademik alan olarak dinler tarihini seçti. Zamanla Mısır dili, Babilce, İbranice, Fenikece ve Sanskritçe öğrendi. C. P. Tiele, A. Kuenen, G. Mospero ve Nathan Söderblom ile çalıştı. 1901'de Tiele'in yerine, Leiden'de Teoloji Fakültesi, Din Tarihi ve Fenomenolojisi Kürsüsü'ne Profesör olarak davet edildi. Araştırma maksatlı olarak Londra, Yunanistan, Mısır ve Roma'da bulundu. 1936'da emekli oldu. Emekliyken Uppsalada 1946'da Olaus Petri-Konferanslarını verdi. Vefat ettiği 23 Eylül 1953 yılına kadar çalışmalarını devam ettirdi.

Norveççe ve Felemenkçe yazdığı için, bu dillerin konuşulduğu dünya dışında -ikisi de çeviri olan *Life out of the death* ve *The Meaning of Religion, Lectures on Religious Phenomenon* (elinizdeki metin) hariç- eserleri, dolayısıyla da kendisi çok iyi bilinmez. Kristensen'in eserleri hakkında ayrıntılı bir bibliyografya için bkz. bu kitabın sonundaki ilgili kısım.

Fuat AYDIN;

1965'te Gümüşhane Şiran'da doğdu. İlk, orta ve lise eğitimini İstanbul'da tamamladı. 1987 yılında Erzurum Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden mezun oldu. Dört yıl Ankara'da ve iki yıl İstanbul'da öğretmenlik yaptı. 1993 yılında Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'ne Dinler Tarihi araştırma görevlisi olarak girdi. 1994'te Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde, *Ali b. Rabben et-Taberi ve er-Redd ale'n-Nasârâ* adlı tezle yüksek lisansını ve 2000 yılında aynı enstitüde *Pavlus ve Din Anlayışının Yansımaları* adlı çalışmasıyla doktorasını tamamladı. 2006 yılında doçent, 2011 yılında profesör oldu. Halen aynı üniversitede öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır. Evli ve iki çocuk babasıdır.

Aşağıda zikredilenlerin yanı sıra, telif/tercüme kitap ve makaleleri vardır.

Pavlus Hıristiyanlığına Giriş, Eskiye Yayınları, Ankara 2011.

Batı İslam Algısının Arkeolojisi, Eskiye Yayınları, Ankara 2011.

Birunî ve Şebistanî'nin İzinde Dinler Tarihi Yazıları, Eskiye Yayınları, Ankara 2012.

George Dumezil'den Dinler Tarihi Dersleri, Eskiye Yayınları, Ankara 2012.

Hint Dini Düşüncesinde İnsanın Özgürlük Arayışı, Eskiye Yayınları, Ankara 2013.

Emile Durkheim, *Dini Hayatın İlk Biçimleri*, Ataç Yayınları, İstanbul 2005, 2. Baskı: Eskiye Yayınları, Ankara 2011.

Talal Asad, *İntibar Eylemleri*, Eskiye Yayınları, Ankara 2012.

Edisyon, *Dinler Tarihi İncelemelerinde Çağdaş Yaklaşımlar (1945'den Günümüze)*, Eskiye Yayınları, Ankara 2013.

Bruce G. Trigger, *Arkeolojik Düşünce Tarihi*, Eskiye Yayınları, Ankara 2014.

Kur'an'daki Hanâfîler ve Nasârâ Üzerine Araştırmalar, Eskiye Yayınları, Ankara 2016.

İÇİNDEKİLER

TÜRÇEYE ÇEVİRENİN ÖN SÖZÜ-----	9
HENDRIK KRAMER'İN GİRİŞİ -----	15
İNGİLİZCEYE ÇEVİRENİN ÖN SÖZÜ-----	27
1. GENEL GİRİŞ-----	29
A. Din Fenomenolojisi -----	29
B. “Kutsal” -----	40
C. Dinî Yönelimin İki Tipi-----	43

BİRİNCİ BÖLÜM KOZMOLOJİ

2. KOZMOLOJİYE GİRİŞ-----	49
A. “Kozmos”un Anlamı -----	49
B. Kozmik Düzen Hakkındaki Hususi Dinî Anlayışlar -----	50
C. Tabiat İbadeti (Tabiat Dinî)-----	55
3. GÖĞE VE GÖKSEL VARLIKLARA İBADET -----	61
A. Semalar (Gök) -----	61
B. Göksel Varlıklar -----	70
C. ‘Yedi Gezegen’(Güneş, Ay, Venüs, Jüpiter, Mars, Merkür, Satürn) -----	70
<i>Astrolojik Görüşlerin Dinî Temeli</i> -----	70
D. Güneş -----	78
E. Ay-----	91
4. YER TANRILARINA İBADET-----	101
A. Kutsal Yeryüzü-----	101
<i>Kaderin Yer Tanrısı Tarafından Belirlenmesi</i> -----	112
B. Ağaç Tanrıları ve Bitki Tanrıları -----	119
C. Su Tanrıları-----	127
D. Kutsal Ateş -----	139
5. HUSUSİ TANRILAR VE KAVRAMLARI KİŞİLEŞTİREN TANRILAR ---	149
A. Hususî Tanrılar-----	149
B. Geçici Tanrılar-----	152
C. Kavramları Kişileştiren Tanrılar -----	152
6. HAYVANLARA İBADET -----	155
7. TOTEMİZM-----	165
8. ANİMİSTİK VE DİNAMİSTİK GÖRÜŞLER-----	173

İKİNCİ BÖLÜM ANTROPOLOJİ

9. İNSANIN KÖKENİ -----	187
10. İNSANIN “YAŞAMSAL İLKESİ” -----	191
11. NEFS -----	199
12. İNSANIN NİTELİKLERİ VE KAPASİTELERİ -----	211
13. İNSAN VE TANRI ARASINDAKİ BENZERLİK VE FARKLILIK -----	229
A. Tanrıya Benzerlik -----	229
B. Tanrıdan Farklılık -----	240
14. İNSANIN ÖZÜNE DAİR DİNÎ TEFEKKÜR -----	247
15. İNSANIN HAYAT YASASI -----	253
A. Genel Değerlendirmeler -----	253
B. Hayatın Dinî-Etik Yasası (Fenomenolojik Bir Tasvir) -----	257
C. Tâbîlik ve Özerklik Arasındaki Çatışma -----	263
D. Şeytani Tanrı -----	271
E. Son Sözler -----	277
16. BİREYSEL HAYATIN SEYRİ -----	283
A. Doğum -----	285
B. Vaftiz ve Çocuk Vaftizi -----	290
C. Ergenliğe Geçiş -----	293
D. Evlilik -----	296
E. Ölüm -----	301
17. TOPLUMDA YAŞAM -----	315

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM KÜLT

A. SOMUT NESNELLEŞMELER -----	325
18. GİRİŞ -----	325
19. KUTSAL YERLER -----	327
A. Doğal Olarak Kutsal Olan Yerler -----	327
B. Kutsal Şehirler ve Ülkeler -----	331
C. Kutsal Mekânlar Olarak Mabetler -----	336
D. Kralların ve Tanrıların Tahtı -----	342
20. KUTSAL ZAMANLAR -----	343
21. KUTSAL İMGELER -----	353
A. İmgenin Dinî Anlamı -----	353
B. Kutsal İmge, Sanat İlişkisi -----	359
C. Dinî Semboller -----	361
D. Gayr-i Maddi İmgeler -----	370
1. <i>Gölge</i> -----	370
2. <i>İsim</i> -----	371

B. KÜLTSEL EYLEMLER -----	377
22. DUA -----	377
23. YEMİN VE LANET -----	387
A. Yemin-----	387
B. Lanet -----	394
24. SINAMALAR (ORDEALS)-----	395
25. AYİNSEL ARINMA -----	401
26. SAKRAMENTLER-----	409
27. KURBAN-----	413
A. Sunu-----	416
B. Sunak ve Kurban Vasıtaları -----	422
1. <i>Libasyon İçin Kullanılan Kap</i> -----	429
2. <i>Kurban Sepeti</i> -----	430
C. Kurban Eylemi -----	432
D. Kurbanın Amacı-----	434
1. <i>Müspet Etkiye Sahip Kurbanlar</i> -----	434
2. <i>Olumsuz Etkiye Sahip Kurbanlar</i> -----	438
WILLIAM BREDE KRISTENSEN'İN YAYINLARININ LİSTESİ-----	447
KISALTMALAR-----	450
DİZİN -----	451

TÜRÇEYE ÇEVİRENİN ÖN SÖZÜ

Elinizdeki metin, Danimarka Din Fenomonoloji geleneğinin önemli ancak bir o kadar da az bilinen simalarından biri olan William Brede Kristensen'in 1910-1920 yılları arasında Leydın Üniversitesi'nde Felemenkçe verdiği Din Fenomenolojisi Konferanslarının, John Carman tarafından 1957'de, *The Meaning of Religion* adıyla İngilizceye yapılan çevirisinin, Türkçe tercümesidir.

Bu metin, Kristensen'in tamamı Norveççe ve Felemenkçe yayınlanmış olan eserlerinden farklı olarak ilk kez ve İngilizce olarak yayınlanmış ilk eseridir. Keza bunun dışında, Oslo, 1923'te yayınlanan *Livet fra Døden*'in çevrisi olan *Life out of the death*¹ adlı bir kitabına da İngilizce ulaşmak mümkündür.

Hem Hendrik Kramer'in aşağıdaki yazısında hem de, Mustafa Alıcı tarafından hazırlanan *Dinler Tarihinin Batılı Öncüleri* adlı çalışmada Kristensen'e ayrılan bir bölümde hayatı hakkında yeteri kadar bilgi verildiği için onlar tekrar edilmeyecektir². Ancak burada kısaca da olsa, söz edilecek olan, Kristensen'in fenomenoloji anlayışdır. Kendisinden özetle zikredeceğimiz fenomenoloji anlayışı, kitap içinde Kristensen tarafından "Din Fenomenolojisi" başlığı altında verdiği bilgilerden oluşacaktır.

Bir kavram olarak ilk kez kullanıldığı andan bugüne kadar geçen zaman içinde, ortaya konulan ve uygulanan yönetimin noksanlıkları ve kusurları; bunları ortadan kaldırmaya yönelik yeni Din Fenomenolojisi arayışları hakkında bir şey söylenmeyecektir³. Daha ziyade doğrudan Kristensen'in elinizdeki kitabında sonuçlarını ortaya koyduğu araştırmasında kullanacağını söylediği Din Fenomenolojisi anlayışı ana hatlarıyla tanıtılmakla yetinilecektir.

¹ W. Brede Kristensen, *Life out of Death, Studies in the Religions of Egypte and of Ancient Greece*, Peter Publishers 1992.

² Mustafa Alıcı, *Dinler Tarihinin Batılı Öncüleri*, İz Yayınları, İstanbul 2007, s. 195-200.

³ Fenomenoloji hakkındaki tartışmalar ve yeni fenomenoloji arayışları için bkz. Ursula King, "Din İncelemesinde Tarihsel ve Fenomenolojik Yaklaşımlar", çev. Fuat Aydın, *Dinler Tarihi İncelemelerinde Çağdaş Yaklaşımlar*, Eski Yeni Yayınları, Ankara 2013, s. 15-136; Emir Kuşçu, *Din Fenomenolojisi, Wilfred Cantwell Smith Örneği*, Sarkaç Yayınları, Ankara 2011, s. 13-24. Keza Din Fenomenolojisi hakkında bkz. Eric J. Sharpe, "Din Fenomenolojisi", çev. Ömer Mahir Alper, *Dinler Tarihi, Tarihsel Bir Anlatı*, çev. Fuat Aydın, Sakarya 2013, s. 253-286; Mustafa Ünal, *Din Fenomenolojisi, Tarihe, Yöntem Uygulama*, Geçit Yayınları, Kayseri 1999.

Kristensen için Din Fenomenolojisi, dinler tarihinin sistematik olarak incelenmesidir. Din Fenomenolojisinin yapmaya çalıştığı şey, dinî olguların özünü yakalamak, onların içerdikleri dinî içerikleri ve dinî değerleri hakkında kapsamlı bir görüş elde etmek maksadıyla olabildiğince çok sayıda dinden sayısız ve farklı verileri bir araya getirmek, onları tasnif etmek, gruplandırmak ve karşılaştırmaktır. On dokuzuncu yüzyıldan beri Karşılaştırmalı Din İncelemesi adlı bir disiplin varken mezkûr çalışma tarzı için, Din Fenomenolojisi gibi farklı bir isimlendirmeye niçin ihtiyaç duyulur? Kristensen'e göre, Karşılaştırmalı Din İncelemesinin kendisine hedef olarak koyduğu şey, karşılaştırmayla, genelde evrim dizisinde yer alan dinler arasında, bazılarının daha ileri, bazılarının daha geri bir din olduğunu, özelde ise Hıristiyanlığın bu dinler içinde kemal noktasını temsil ettiğini göstermektir. Bu yaklaşım, meşruiyetini evrim düşüncesinin dindeki yansımaları olan, evrimci din anlayışında bulur ve bu yüzden, Din Fenomenolojisi söz konusu evrim anlayışına karşıdır. Çünkü Hıristiyanlık nasıl kendisini benzersiz, müstakil ve diğer dinlerle karşılaştırılmayacak bir konumda kabul ediyorsa, onun dışındaki her din de kendisini aynı şekilde kabul eder: Mutlak, müstakil ve karşılaştırılmaz. Onlar kendilerini, Hıristiyanlıkla sonuçlanacak olan, evrim halkasının bir parçası olarak görmezler. Söz konusu yaklaşım farklılığından dolayı, her ne kadar ikisi de karşılaştırmayı bir metod olarak kullanıyor olsalar da, onu kullanma ve onunla ulaşmak istedikleri amaçlar açısından aralarında ontolojik bir farklılık vardır. Bu farklılık da ancak farklı isimlendirmelerle gösterilebilir.

Din Fenomenolojisi mezkûr özelliğiyle, Karşılaştırmalı Din İncelemesinden farklı olduğu gibi, birlikte Din Bilimi altında yer aldıkları Dinler Tarihinden ve Din Felsefesinde de farklıdır. Dinler tarihi, bir dinin kendi içindeki gelişimini tarihsel olarak ele alıp, onun hakkında genel bir bakış ortaya koymaya çalışan bir bilim dalıdır; sistematik ve karşılaştırmalı bir bakış sergilemez. Tarihinin kendisiyle araştırdığı din arasında bir mesafe vardır ve araştırdığı dinin inananlarıyla kendisini özdeşleştirmez; kendisini araştırma yaptığı inananlarla özdeşleştirdiğinde ise, onlar haline gelecek böylece de tarihsel araştırma sona ermiş olacaktır. Bu yüzden de, araştırma konusu yaptığı dinleri tam olarak anlayamaz.

Din Felsefesi de, bir özü arar ancak bu öz, Din Fenomenolojisinin yaptığı gibi birbirinden farklı tek tek olguları dinî yapan öz olmayıp, bizzat dinin özüdür. Kristensen'e göre, öz felsefi bir kavramdır ve bu yüzden de dinin özünün ortaya çıkartılması doğrudan felsefenin, Din Felsefesinin görevidir. Her ne kadar Din Felsefesi dinin özünü ortaya çıkarmak için dinî olguları kullanıyor olsa da, o ulaşmayı düşündüğü sonucu, olgulardan

çıkarmadan önce apriori olarak kabul eder. Rudolf Otto'nun, önsel olarak tanımladığı *kutsal* anlayışını dinin özü olarak kabul etmesi ve bunu dinlerde göstermeye çalışması gibi. Oysa Kristensen için ise yapılması gereken, kutsal anlayışının ne olduğunu önceden tanımlamak değil, onu inananların nasıl anladığını tespit etmeye çalışmaktır.

Kristensen, her ne kadar birer araştırma tarzı olarak Din Fenomenolojisini, Dinler Tarihi ve Din Felsefesinden ayırmış olsa da, onları birbirinden kopuk ilişkisiz şeyler olarak görmez. Bunların her biri, bir birlerine bağlı ve muhtaçtır. Mesela, onlardan birinin ulaştığı sonuçların kesinliği, diğer ikisinin ulaştığı sonuçların değerine ve kesinliğine bağlıdır. Din Fenomenolojisi ikisinin arasında bir yer işgal eder; bu yüzden o hem Dinin Sistematik Tarihi hem de Dinin uygulamalı felsefesidir.

Dinî olguları, dinî olgular yapan özü ortaya çıkarmaya yönelik hedefinde Din Fenomenolojisi hangi dinleri malzeme olarak kullanacaktır? Kristensen'e göre bu maksat için kullanılacak olan dinler ve dinî olgular, tarih içinde ortaya çıkıp kaybolan ve insanlar arasında varlığını bir şekilde devam ettirmeyen dinler değil, kalıcı olan ve insanlığın medeniyetlerini üzerine kurdukları değerleri kendisinde barındıran dinler olacaktır.

Din Fenomenolojisi, dinî olguların özünü/dini değerini ortaya çıkarmaya çalışır, ancak bu mesela sadece herhangi bir dinindeki kurbanı, duayı, tanrı-kral anlayışında olduğu gibi tek tek dinlerdeki bu olguların dinî değeri değil, bütün dinlerdeki kurbanın, duanın ve tanrı-kral anlayışının dinî değeridir. Bu yüzden o, büyük dinî birlikleri karşılaştırmaz. Farklı dinlerden benzer olguları bir araya getirir ve onları gruplandırarak inceler. Dinî olguların, bir araya getirilip gruplandırılarak inceleme konusu yapılması, her bir verinin daha iyi aydınlatılmasını, dolayısıyla da tek tek verilerin kendileri hakkında verdikleri bilgilerden çok daha kapsamlı bir anlayışı mümkün kılacaktır.

Dinî değerini ortaya koymak için toplanan olgular, tarihsel bağlamından ve ilişkili olduğu öteki olgulardan ayırmaksızın incelenmek zorundadır. Kristensen bu yaklaşımıyla, sonraki (mesela Eliadeci) din fenomenolojisinin tarihsel bağlamından kopartılmış, tarihsiz verilerle çalışma suçlamasına karşı gerekli tedbiri çok önceden almış görünmektedir⁴.

⁴ Bağlamlarından kopartılmış verilerle çalışmanın sıkıntıları Pettazzoni tarafından görülmüş ve Tarih ve Fenomenoloji ilişkisini ele aldığı bir yazı kaleme almıştır. Bunun için bkz. Raffaele Pettazzoni, "Din İlminde Tarih ve Fenomenoloji", Tanrı'ya Dair, der. ve çev. Fuat Aydın, İstanbul 2002. M. Dhavamony *Phenomenology of Religion*, Gregorian University Press, Roma 1975'in bir bölümüne "Dinin Tarihsel Fenomenolojisi: Alanı ve Metodu" adını vermiştir. Burada, Din Fenomenolojisinin, olguları tarihsel bağlamından koparma suçlaması/noksanlığına karşı yeni bir yaklaşım tarzı ileri sürmektedir.

Kristensen'in Din Fenomenolojisi her ne kadar, Husserl'in Felsefe Fenomenolojisinden alınmış olan ve sonraki Din Fenomenolojisinin vazgeçilmez kavram ve uygulamalardan biri olan *epochtan* (araştırmacının kendi kanaat ve düşüncelerini araştırma sırasında paranteze alınması) kavram olarak bile söz etmese de, incelenecek olan dinî olgular hakkındaki ön yargı ve ön kabullerden uzak olmayı vurgular. Çünkü araştırmacı kendisine has düşüncelerle bu olguları anlamaya çalıştığında, zaten hem zaman-mekân olarak hem de zihniyet olarak bize çok uzak ve yabancı olan söz konusu olgular kendilerini araştırmacıdan uzak tutacak, asli anlamlarını ona açmayacak; biz de hak ettikleri değerleri onlara vermeyecek ve onları yanlış anlamış olacağız. Bu yüzden araştırmacı kendisini unutmali ve araştırmaya çalıştığı olguların konuşmalarına izin vermeli; onların olguya dair anlayışlarına kendisini teslim etmelidir. Zira bizim farklı dinlerde birbirlerine karşılık gelen olgulardan ortaya çıkarmaya çalıştığımız genel dinî anlamın, müstakil bir gerçekliği yoktur. Dinler Tarihçisinin ve Din Felsefecisinin otonom varlıklar olarak kabul ettiği şeyler, ancak inanan öyle kabul ettiği için bir gerçekliğe sahiptir. İnanan öyle inandığı, ele aldığımız olguyu dinî olarak değerlendirdiği için o dinî bir olgudur. Yani, "inananları inancından başka dinî gerçeklik yoktur".

Karşılaştırma ve ön yargılardan uzak, araştırılan olgunun sahiplerinin onun hakkında konuşmalarına izin vermemenin yanı sıra, Kristensen için araştırmacının dinî olan ve olmayanı ayırt etmeye yarayacak olan dine yönelik bir hisse sahip olmalıdır. Başkalarının dinî tecrübelerini anlamaya çalışırken kendi dinî tecrübemizi kullanırız. Bu yüzden eğer bizim dinî olanın ve olmayan arasındaki bir ayırım yapacak hisse ve de kendimize has bir dinî tecrübeye sahip değilseniz, ötekilerin dinî tecrübelerini anlamamız, dolayısıyla da olguların dinî değerini anlamamız mümkün değildir. Yapmaya çalıştığımız şey, olguların dinî değerini/özünü ortaya çıkarmaya çalışmak olsa da, mezkûr olguları hem zaman-mekân olarak çok uzak hem de kültür olarak bize çok yabancı olmalarından dolayı biz hiçbir zaman onları tam olarak anlayamayız; ulaştığımız anlayışın ancak yaklaşık ve en olası anlama olabileceğini sürekli göz önünde bulundurmalıyız.

Kristensen, dinî inceleyen kimsenin, inceleme boyunca dinî bir gelişme göstereceğimizi söyler. Böyle bir gelişme, bilimsel görevin en yüce anlamıdır. Nesnel ve bilimsel bir inceleme yapsak da, ona göre bereketli bir inceleme, nihai olarak ruhumuzun ötesine uzanan bir Aydınlanmayla sonuçlanandır. Bu, dönemindeki pozitivist yaklaşım olan, araştırmacı-araştırılan konu arasında duygusal hiçbir ilişkinin ve böyle bir ilişkinin ulaşılan sonucun oluşumunda hiçbir katkının bulunmaması gerektiği yaklaşım

şımından oldukça uzak bir kabuldür. Anlaşılan Kristensen için din incelemesinden maksadı, bu incelemenin onun manevi olarak gelişmesine yardım etmesidir.⁵

Son olarak, Fenomenoloji ismen önce kullanılmış olsa da, hayatın hiçbir anında dinî olan olmayan ayırımı yapmayan dindar insanın, kendi kökeninden evrenin sonuna ve dinî hayatının tamamını içerecek şekilde ilk kapsamlı Din Fenomenolojisi çalışması kabul edilecek olan bu metnin ve daha sonra yapılan benzer çalışmaların noksan taraflarının İslam'a dair ya hiç yer vermemeleri ya da zikre değmeyecek atıflarla meseleyi geçiştirmiş olduklarına dikkat çekmek gerekmektedir. Bunun en yakın ve bilinen örneği, Eliade'nin metinlerinde İslam'a ayrılmış olan yerdir⁶. Widengren'in bunun gerekçesinin "...mit, kurban ve günah itirafı gibi bazı oldukça önemli fenomenlerin, İslam'da karşılıklarını bulmanın aşırı derecede zor hatta imkânsız olması..."⁷ olduğunu söylemesi de durumu bir vakıa olmaktan çıkarmamaktadır.

Çeviriye gelince, yukarıda da ifade edildiği gibi, kitap bir çevirinin çevrisidir. Bazen çevrinin çevirisi orijinal dilden çeviriden daha anlaşılır olabilir. Ancak bu kitap için böyle bir şey söylemek biraz zor görünüyor. Bunun sebebi de, Kristensen'un elinizdeki metni bir kitap olarak kaleme almamış olmasıdır. O 1910-20 arasında Leyden Üniversitesi'nde verdiği konferanslar için, konuşma tarzında hazırlamış olduğu notlardan oluşmaktadır. Bu durum, okuyucunun da okurken fark edeceği gibi, cümleler arasındaki kopukluklarda çok net bir şekilde görünmektedir. Bu yüzden onu okurken bir metin olarak değil, bir konferans dinliyor gibi okumak gerekir. Carman'ın dediği gibi "Bu kitap, esas olarak bir sınıf konferansları serisidir ve muhtemelen en iyi şekilde bu özelliğiyle okunabilir ve takdir edilebilir. Benim ümidim bu çevirinin, okuyucunun, adeta, benimle birlikte Kristensen'in sınıfına oturmasını ve orada benimle dinin anlaşılmasına yönelik bu coşkulu ve heyecanlı girişime kulak vermesini mümkün kılacağı şeklindedir". Bunun, çevirideki muhtemelen yanlışları örtmek için ileri sü-

⁵ Kristensen'in dinler tarihi, din felsefesi ve din fenomenolojisi hakkındaki bir değerlendirme için bkz. Richard J. Plantinga, "W. B. Kristensen and the Study of Religion", *Numen*, vol. 36, fas. 2 (Dec. 1989), s. 173-1881. Keza, Kristensen'in din bilimindeki yeri hakkında bkz. Sigurd Hjelde (ed.), *Man, Meaning and Mystery, 100 Years of History of Religions in Norway: The heritage of W. Bredt Kristensen*, Brill, Leiden 2000.

⁶ Eliade'nin Fenomenolojik çalışmalarında (*Kutsal ve Dindışı, İmgeler ve Simgeler, Dinler Taribine Giriş* gibi kitapları) İslam'a yönelik atıflar ya yoktur ya da çok azdır. Ancak muhtemelen kendisine yönelik tarihsizlik eleştirilerine bir karşılık olarak, tarihsel kronolojiyi takip ederek kaleme almış olduğu, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi, Muhammed'den Reform Çağına*, çev. Ali Berktaş, Kabcacı Yayınları, İstanbul 2003'te iki başlık altında; "Muhammed ve İslam'ın Gelişimi", s.77-105; "Kalam ve Tasavvuf", s. 136-177 yer verir.

⁷ King, a.g.m., a.g.e., s. 71.

rülmüş bir mazeret olarak görülmesini istemem. Çünkü ne kadar dikkatli olunursa olunsun -Türkiye gibi, editörlük faaliyetinin, -yok dememek için- asgari düzeyde gerçekleştirildiği, bir meslek olarak editörlüğün bulunmadığı bir ülkede- bu tür yanlışların bulunması her zaman mümkündür.

Bir çeviriye önsözden uzun olan bu yazıyı bitirirken iki meslektaşına: “Dua ve Sakramentler” bölümünü çeviren, ayrıca kitabı okuyarak tashihleri yapan Muhammed Ali Bağır’a; “Kurban” bölümünü çeviren Ravza Aydın’a ve özellikle şimdiye kadar yaptığım her çalışmada, bir şekilde katkısı bulunan vazgeçilmez başvuru kaynağım olan kadim dostum/kardeşim İrfan İnce’ye teşekkürlerimi arz etmek isterim.

Fuat AYDIN
Sakarya Ekim-2017